

Новиков А. О.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

МАТРІАРХАЛЬНИЙ СВІТ У РОМАНІ ТАНІ МАЛЯРЧУК «БІОГРАФІЯ ВИПАДКОВОГО ЧУДА»

Анотація. У статті акцентується на тому, що у своєму романі «Біографія випадкового чуда» Таня Малярчук створює своєрідний матриархальний світ, якому притаманна низка важливих актуальних проблем, характерних для українського суспільства межі ХХ – ХХІ ст. Серед них – безробіття, злочинність, корупція, сімейне насилля, чиновницьке свавілля, соціальна незахищеність, захист екології тощо. Зображуючи глибокі прояви кризи в різних сферах тогочасного українського життя, нездатність сильної статі впоратися з цими викликами, авторка вдається до відвертої пародії чи навіть карикатури, змальовує чоловіків повними нікчемами, у різні способи глузує з них, зокрема наділяючи жіночими рисами. Однак від цього аніскільки не смішно. Відповіді на порушені у творі важливі соціальні питання немає. Отже, залишається сподіватись хіба що на диво.

Ключові слова: матриархальний світ, жінки, злочинність, хабарництво, пародія, диво.

Постановка проблеми. Роман Тані Малярчук «Біографія випадкового чуда» – типовий феміністичний твір. І не тільки тому, що автором його є жінка. Жіноче начало у ньому домінує, притому досить активно. Усі більш-менш значимі, з точки зору діяльності, персонажі (навіть неважливо – позитивні вони чи негативні) тут жінки. Від чоловіків тут нічого (чи майже нічого) не залежить, оскільки практично все вирішують жінки. Письменниця, по суті, експериментує – створює у своєму романі своєрідний матриархальний світ, в якому, проте, не спостерігається жодної гармонії.

Метою статті є висвітлення основних проблем, порушених у романі Тані Малярчук «Біографія випадкового чуда», детальний аналіз головних і другорядних образів.

Виклад основного матеріалу. У центрі оповіді жінка, а, точніше, молода дівчина з одного із західноукраїнських міст – ймовірно, Івано-Франківська – малої батьківщини авторки твору. Місцеві жителі, щоправда, охрестили його Сан-Франциском, пов'язуючи цю назву з країною мрій, тобто Америкою, куди на початку ХХ ст. у пошуках кращої долі виїхало чимало їхніх земляків. Звати головну героїню Леною. Це досить екстравагантна особистість. Більше того, вона не така, як усі. З одного боку, як і «більшість мешканців Західної України», дівчина традиційно ненавидить усе російське, але водночас уперто називає себе на російський лад Леною «і ніяк інакше» [3, с. 7]. Такий когнітивний дисонанс у її голові письменниця пояснює тим, що українське ім'я Олена у неї, мовляв, асоціювалися «з дурістю, а бути дурною – це єдине, чого вона все життя намагалася уникнути», але все ж таки «не уникла» [3, с. 8].

Головна проблема Лени у тому, що вона постійно бореться за справедливість, однак із цього її, здавалось би, цілком природного бажання нічого не виходить. У лицемірному, продаж-

ному суспільстві вона постійно наражається на непорозуміння, що змушує її час від часу йти на компроміс зі своїми переконаннями, пристосовуватись до реалій. Але, попри постійні невдачі, дівчина навіть і не думає опускати руки, змиритися й стати «розсудливою», тобто такою, як усі. Вона не хоче жити за «правилами», що панують у суспільстві, де все просякнуто корупцією, нехтуються елементарні права та потреби пересічної людини.

З несправедливістю Лена зіткнулась уже на перших кроках свого самостійного дорослого життя – під час спроби вступити до вищого навчального закладу. Так сталося, що навчатись вона змушена на факультеті фізичного виховання, хоча жодних даних для перебування на цьому специфічному факультеті у неї немає. Така невідповідність пояснюється авторкою твору тим, що на філософський чи якийсь інший, більш престижний факультет у її героїні елементарно не вистачило коштів. Та й сюди вона потрапила тільки завдяки хабарю (допоміг професор Теофіл Кролик), оскільки у чесний спосіб вступити до вишу в країні тотального хабарництва й корупції практично неможливо («в університет гроші треба нести, а не думку!») [3, с. 75].

Але, попри все, Лена – невинувата філантропка. Вона не може пройти мимо чужого горя. Їй однаково боляче і за обездолених людей, і за нещасних, покинутих тварин. Вона прагне їм (навіть невинуватим алкоголікам) якимось допомогти, не шкодуючи на це ані власних сил, ані своїх мізерних заощаджень. Отже, не дивно, що до Лени завжди «тяглися лише якісь побиті життям, упосліджені істоти» [3, с. 17]. Однією з таких обездолених істот була її розумово відстала подруга Іванка – всіма покинута духовна й фізична каліка. Показово, що Лена називає її Псом, оскільки та й справді нагадує скалічену бездомну собаку.

Такою ж беззахисною істотою, що трапилась на життєвому шляху головної героїні, є Женя Прокопович – символ пересічної української жінки, котра зранку до ночі звикла тяжко працювати і стійко переносити всі життєві негаразди, у тому числі й сімейне насилля. Женю постійно ображають і навіть намагаються позбавити життя найрідніші для неї люди – спочатку син Микола, а потім і онук Гриша. Однак вона все покійно терпить, крім того, навіть намагається виправдати своїх кривдників («Женю били всі, кому не лінки, а вона всіх любила») [3, с. 45]. Цей образ до певної міри нагадує жіночі портрети, котрі ще наприкінці ХІХ ст. створив М. Кропивницький. З тією лише різницею, що жінки Кропивницького – і Зінька («Дві сім'ї»), і Женя Необачна («Замулені джерела») – у той чи інший спосіб намагалися вирватися зі свого сімейного рабства, чого не скажеш про Женю Прокопович. Авторка «Біографії...» ніби глузує зі своєї героїні, котра нездатна навіть на те, аби адекватно оцінити своє становище.

Письменниця наполегливо проводить думку, що Ленине філантропство – не що інше, як донкіхотство, що українські бюрократи такі самі непереможні вітряки, з якими борювся герой Сервантеса. Перемогти їх, тобто добитися справедливості, можна хіба що у протиправний спосіб (наприклад, за допомогою криміналітету), та й то не завжди. Саме таким нездоланим вітряком виявилась корумпована очільниця департаменту соціальної служби Б.І. Бігун, котра, попри неймовірний тиск головної героїні, так і не погодилась «безплатно» виконати свої службові обов'язки щодо скаліченої Лениної подруги Іванки. Крім того, вона переможно розсміялася дівчині в обличчя.

В очах пересічних обивателів, а надто чиновництва, Лена має вигляд божевільної (хіба ж нормальна людина буде самотужки боротись із всесильною бюрократичною системою?), а отже, прогнозовано потрапляє до психіатричної лікарні. Утім, цілком очевидно, що так мало статися не лише тому, що «суд визнав Лену неповносправною і призначив примусове лікування в психіатричній лікарні суворого режиму» [3, с. 230]. Просто таким білим воронам, як героїня Тані Малярчук, немає місця в цьому бездушному, антилюдському суспільстві. Лена в ньому – випадкове диво. Остаточно зневірившись, вона хоче відмовитись від українського громадянства, але і в цьому їй відмовляють. Відтак їй не залишається нічого іншого, як, перетворившись на янгола, полетіти туди, де на неї чекають, де в неї буде більше можливості допомагати тим, хто цього потребує.

Щоправда, авторка начебто натякає на більше. У фіналі свого твору вона створює аллюзію на сцену з роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита». За Леною, як Левій Матвій за Іешуа, по п'ятах ходить її подруга й дослівно записує одкровення новоявленої месії. «Настає момент, – зауважує О. Будейна, – коли усвідомлюєш: роман – це не узвичаєна літературизована біографія, це – життє святої Лени, своєрідне Євангеліє від Тетяни про земне буття розп'ятої» [1]. Проте тут є одне велике «але». Ленина подруга хвора на шизофренію, а відбувається все це у божевільні. Отже, неважко дійти висновку, що для Тані Малярчук це не серйозно. Вона попросту створила пародію на відповідну булгаковську сцену.

На особливу увагу заслуговують у романі персонажі чоловічої статі. Показово, що чи не всі вони априорі х невдахи. І авторка теж над ними іронізує. Серед них і батько головної героїні, який, по суті, запрограмований на невдачу: з роботи звільнили (навіть із такої неprestижної посади, як вантажник), за кордон не зміг потрапити (в американській візі відмовили – не повірили, що в нього є родичі у Сполучених Штатах Америки), взявся фермерствувати – прогорів через елементарну некомпетентність (посіяв гречку, але не знав, що під час цвітіння на поле потрібно було вивезти бджіл, котрі мали її опилити).

Такий самий закінчений нікчема й дід центральної героїні. Прикметно, що, на відміну, від діяльної бабці (!), він мав лише два бажання – «пити і курити».

Належне місце в галереї портретів невдах належить так само професору Теофілу Кролику. Досить красномовним є вже його справжнє прізвище Непришийкобиліхвіст, якому він повністю відповідає. Лекції Кролика були нікудишніми, а тому цілком закономірно, що через деякий час він утратив роботу в університеті. Навіть книга, котру написав і видав власним коштом колишній професор літератури, має абсурдну назву, особливо щодо фаху автора, – «Волосисті черепахи з провінції Хенань, або Чому треба у все вірити». Опинившись за бортом життя, Теофіл Кролик робить спробу торгувати на базарі, але й

на цьому поприщі терпить фіаско й починає пиячити. Фінал закономірний – горе-професор потрапляє до лікарні, де лікується від алкоголізму й остаточно деградує.

У такому самому непривабливому світлі змальовується образ представника молодого покоління українців – парубка Міші. Останній знайшов своє призначення в торгівлі бичачими головами та геніталіями.

Проте не тільки окремі індивідууми чоловічої статі демонструють у романі Тані Малярчук свою повну неспроможність. Безпорадними виявляються цілі організації. Характерним прикладом є так званий націоналістичний «Рух опору», котрий, як легко здогадатись, складається з одних лише чоловіків (якщо не брати до уваги головну героїню, котра на певний час до нього примкнула і відразу ж відзначилась конструктивною діяльністю). Рухівці на словах нібито борються за утвердження української державності, хоча насправді лише дискредитують справжніх патріотів. Чи не найбільша резонансна акція, на яку спромоглися члени цієї організації, полягала в тому, що вони спалили книгарню «Букініст», в якій більшість книжок було російською мовою. Проте постраждали від цього не одні лише власники крамниці. Оскільки палії написали на стіні «ОУН – УПА», свою непричетність до злочину змушена була доводити місцева організація з такою назвою. Можна припустити, що у такий спосіб письменниця спародувала діяльність широко відомої наприкінці минулого століття організації «Народний рух України за перебудову».

Але, як виявляється, і цього письменниці замало, а тому вона вдається до своєрідного експерименту, надаючи одному зі своїх персонажів чоловічої статі жіночих рис, а представниці кращої половини людства, навпаки, – чоловічих. Жіночі риси притаманні ліснику Марусечку. Авторка роману не тільки цілком свідомо наділяє цього свого героя жіночим прізвиськом, а й висміює його повну безпорадність. Багато про що говорить уже зовнішній портрет лісника: «Невеликого зросту, дрібний, але хвацький, сповнений хворобливо невичерпної енергії» [3, с. 215–216]. Лісникував Марусечко упродовж п'ятдесяти років, притому останні десять здебільшого займався тим, що «бомбардував медіа і Міністерство лісового господарства листами, які починав завжди однаково: «Гвалт! Рятуйте! Лиси вирубають, звірину вистрілюють!»» [3, с. 216]. Однак попри те, що його роками ніхто не чує, він наївно продовжує на щось сподіватись і пасивно спостерігати за тим, як нищиться лісна фауна, котру він як лісник мав би всіляко оберігати. Закінчується ця історія тим, що високопоставлені браконьєри у погонах знищили всіх зубрів та розлякали іншу дичину.

На цьому тлі цілком закономірно, що справжніми чоловічими рисами письменниця наділила жінку. Йдеться про Ленину сусідку по кімнаті в гуртожитку. Звати її Василюю. Хоча всі її називають не інакше, як Василина-мені-по-барабану. Ця дівчина – єдиний «справжній» чоловік у творі. Прикметно, що вона має й відповідну зовнішність («як шафа з одягом, два метри в усі боки») [3, с. 82] і виконує функції, притаманні чоловікам (наприклад, захищає Лену від злодіїв). І це не дивно, позаяк Василина – спортсменка. Притому займається особливим (навіть для чоловіків) видом спорту – метанням дисків. Однак, наділивши Василю чоловічими рисами, авторка водночас робить її до певної міри обмеженою в розумовому плані – тобто такою, як і герої чоловічої статі. Отже, чоловіча стать, по суті, переростає в діагноз.

Варто звернути увагу й на те, що більшість персонажів Тані Малярчук не живуть, а намагаються вижити. Це і Ленина подруга на прізвисько Пес, і її батьки, і Теофіл Кролик, і Женья Прокопович, і лісник Марусечко, і малайзієць Ішон, який приїхав в Україну вивчати українську філологію, і дівчатка з інтернату, котрих із дванадцяти років гвалтують. Усі вони безпорадні і здебільшого не стільки займаються своєю справою, скільки імітують діяльність, сподіваючись на якусь диво (а хтось його вже начебто й бачив). Водночас у непристосованому для життя суспільстві, де панує зло (глибока економічна і духовна кризи, продажне чиновництво, кримінал і т. ін.), безжалісно нищатья щонайменші паростки всього нового, прогресивного, людяного.

Висновки. Створений Танею Малярчук матриархальний світ – це Україна кінця ХХ – початку ХХІ ст. із притаманними їй численними проблемами й негараздами (безробіття, злочинність, хабарництво, сімейне насилля, чиновницьке свавілля, соціальна незахищеність, захист екології тощо). Зображуючи глибокі прояви кризи в різних сферах тогочасного українського життя, нездатність сильної статі впоратися з цими викликами, письменниця вдається до відвертої пародії чи навіть карикатури, змальовує чоловіків у вельми непривабливому світлі – розумово обмеженими, ні на що нездатними ніччемами. Авторка твору в різні способи глузує з них, зокрема, наділяючи жіночими рисами. Однак від цього аніскільки не смішно. Відповіді на порушені у творі важливі соціальні питання немає. Отже, залишається сподіватись хіба що на диво.

Література:

1. Бурдейна О. Таємний код «Біографії випадкового чуда» від Тані Малярчук / О. Бурдейна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumno.com/literature-review/tajemnyj-kod-biografiji-vypadkovogo-chuda-vid-tani>.
2. Бурдейна О. Таня Малярчук презентувала книгу Біографія випадкового чуда – депресивну чи смішну? / О. Бурдейна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reporter.korrespondent.net/reports/14229>.
3. Малярчук Т. Біографія випадкового чуда : роман / Т. Малярчук. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.

Новиков А. А. Матриархальный мир в романе Тани Малярчук «Биография случайного чуда»

Аннотация. В статье акцентируется на том, что в своем романе «Биография случайного чуда» Тanya Maляpчyк создает своеобразный матриархальный мир, которому присущ ряд серьезных актуальных проблем, характерных для украинского общества конца ХХ – начала ХХІ веков. Среди них – безработица, преступность, коррупция, семейное насилие, чиновничий беспредел, социальная незащищенность, защита экологии и т. п. Показывая глубокие проявления кризиса в различных сферах тогдашней украинской жизни, неспособность сильного пола справиться с этими вызовами, автор прибегает к откровенной пародии или даже карикатуре, изображает мужчин полными ничтожествами, разными способами насмехается над ними, в том числе наделяя женскими чертами. Однако от этого нисколько не смешно. Ответы на поставленные в произведении важные социальные вопросы отсутствуют. И так, остается надеяться разве что на чудо.

Ключевые слова: матриархальный мир, женщины, преступность, взяточничество, пародия, чудо.

Novykov A. The Matriarchal World in the Novel “Biografiya Vypadkovoho Chuda” (“The Biography of Accidental Miracle”) by Tanya Malyarchuk

Summary. The paper focuses on the fact that in the novel “Biografiya vypadkovoho chuda” (“The Biography of Accidental Miracle”) Tanya Malyarchuk creates a kind of matriarchal world, which is characterized by a number of important urgent problems that are specific to the Ukrainian society at the boundary of the ХХ – ХХІ centuries. Unemployment, criminality, corruption, family violence, bureaucratic arbitrariness, social insecurity, protection of ecology and others are among them. Representing deep crisis manifestations in various spheres of the Ukrainian life of that time, inability of men to cope with life challenges, the author resorts to the outright parody or even the caricature, she depicts men as complete nonentities, makes fun of them in different ways, including giving men the female characteristics. There are no answers to the important social issues raised in the work. So, we can just hope for a miracle.

Key words: matriarchal world, women, criminality, corruption, parody, miracle.